

Recepcija scensko-muzičkih obrada „Hlapca Jerneja“

Sažetak

Povodom stogodišnjice Cankareve smrti Mitja Gobec je objavio bibliografiju muzičkih obrada Cankarevih pesama, proze i drame. U dugačkom spisku raznovrsnih muzičkih obrada dela ovog plodnog autora zabeležene su i dve opere nastale na temelju teksta pripovetke „Hlapec Jernej in njegova pravica“: prva je iz 1932. godine i njen autor je češki kompozitor Mahovskí (Mahowsky), a druga je iz godine 1936. i njen autor je Matija Bravničar. Iz drugih izvora, međutim, saznajemo da postoje još tri scensko-muzičke obrade priče o slugi Jerneju, koje ovde nisu spomenute: Antun Dobronić je oratorij komponovao 1946, Krešimir Fribeć 1951, dok je Nikola Hercigonja 1978–1980. godine komponovao operu pasiju u četiri čina. Imala je dve premijere: godine 1984. izvedena je u Beogradu kao pasija, a 1987. u Mariboru kao opera. Cilj ovog rada je filološko prikupljanje podataka o recepciji gotovo zaboravljenih scensko-muzičkih obrada najpoznatije Cankareve priče.

Ključne reči: muzičke obrade, „Sluga Jernej i njegovo pravo“, recepcija

Uobičajeno je da se povodom neke važne godišnjice prodube i prošire poznavanja osobe ili događaja koji se godišnjicom obeležava. U Cankarevom rodnom kraju, Vrhniki, stota godišnjica njegove smrti obeležena je, pored ostalog, i objavljivanjem publikacije *Uglasbitve besedil Ivana Cankarja*. Zbral in uredil Mitja Gobec (Gobec 2018, 6). To je zapravo svojevrsna bibliografija muzičkih obrada Cankarevih dela. I muzičkom laiku bilo je odavno jasno da postoji veliki broj muzičkih obrada Cankarevih tekstova, zato je ovakva publikacija više nego dobrodošla. Gobec navodi preko šezdeset takvih u muziku pretočenih Cankarevih pesama proza ili drama! Pa ipak, po svemu sudeći, to još nije definitivni spisak svih onih dela koja su nastala iz potrebe muzičara da Cankarev tekst „zaodenu“ u zvuk, da ga prerade

u vokalno, vokalno-instrumentalno ili scensko-muzičko delo. Neka od tih dela – i takav je slučaj baš sa pričom koja je u naslovu ovog priloga – obrađena su više puta, u više muzičkih žanrova. A jedna studija u kojoj je razmotren odnos jednog Cankarevog književnog dela i njegove muzičke obrade odnosi se upravo na horske prerade iste ove proze, koja je i u naslovu našeg rada. To je studija „Glasbeni tiski in rokopisi na literarne tekste Ivana Cankarja: povest *Hlapec Jernej in njegova pravica* v uglasbitvi Karola Pahorja“ Irene Avsenik Nabergoj, gde se analiziraju horske prerade Cankareve proze. Polazeći upravo od spomenute bibliografije, Irena Avsenik Nabergoj detaljnije se zadržava samo na horskim preradama Cankareve proze o slugi Jerneju, a kao najbolje, najuspešnije ističe horske kompozicije Karola Pahora: „Z obsežnega seznama Pahorjevih del (2309 rokopisov in tiskov; prim. Krstulović 2005) je razvidno, da obstaja 8 Pahorjevih rokopisov in 13 njegovih glasbenih tiskov s Cankarjevim besedilom *Hlapec Jernej in njegova pravica*“ (Avsenik Nabergoj 2018, 308). Autorica pokazuje da je među brojnim svojim kompozicijama Pahor najviše cenio upravo ovu horsku pesmu, koja je zasnovana na prozi o slugi Jerneju i naslovljena „Oče naš hlapca Jerneja“. Za nju je bio više puta nagrađen, što je sigurno urodilo i tako velikim brojem objavljivanja partiture (ukupno 13 puta!).

Osim obrade ove proze za horsko izvođenje, važno je naglasiti da je priča o slugi Jerneju postala osnovica i za čak pet (!) zahtevnih prerada u scensko-muzičku vrstu označenu kao opera, ili opera oratorijum, ili opera pasija.¹ Gobec, istina, navodi samo dve takve obrade: autori prve su (kako on navodi) Alfred Mahovski (Mahowsky) i Viktor Merc (Merz), a nastala je 1932. godine, dok je autor druge Matija Bravničar i ona je dovršena 1936. godine, a izvedena 1941. U prethodno spomenutom tekstu o horskoj obradi priče o slugi Jerneju, više uzgred i bez ikakvih detalja o godinama nastanka i tipu prerade ove proze, nabrojane su još dve scensko-muzičke partiture o slugi Jerneju, čiji su autori Antun Dobronić i Krešimir Fribec, obojica kompozitori iz Hrvatske. Ni Gobec, a ni Avsenik Nabergoj ne navode operu pasiju autora Nikole Hercigonje, čiji se rukopis partiture iz 1978. čuva u Narodnoj biblioteci Srbije u Beogradu. Za sada, to je jedina partitura u koju sam imala uvid i o njoj će docnije biti više reči. A cilj ovoga rada biće upravo filološko prikupljanje što više podataka o scensko-muzičkim komadima nastalim na osnovu teksta o

¹ Sam tekst priče o slugi Jerneju predstavlja pak najčešće objavljivano i često nanovo prevedeno Cankarevo delo: u katalogu Narodne biblioteke Srbije postoji čak 67 izdanja preвода ove proze na srpski, odnosno srpskohrvatski ili hrvatski jezik!

slugi Jerneju, te o recepciji njihovoga izvođenja. Nije nam poznato nijedno drugo književno delo u književnostima Južnih Slovena koje je doživelo toliko ozbiljnih muzičkih prerada, a da su sve one nekako skrajnute, skoro zaboravljene. Biće ovde reči o odjecima, o muzičkim kritikama izvođenja nekih od ovde spomenutih opera. Ako do takvih podataka nismo uspjeli da dođemo, navešćemo makar osnovne indikacije koje su zabeležene u stručnim biografijama kompozitora autora ovih prerada. Sve bi ovo trebalo da bude podstrek za dalja traganja i izučavanja ovog fenomena, po mogućnosti, samih muzikologa. Otrgnuti od zaborava često dugogodišnji rad, na muzičkoj obradi proznog teksta koji je od svog nastanka pa do danas primer uspešnog literarnog dela koje u središtu ima socijalnu tematiku prisutnu, nažalost, u svim epohama.

Kao što smo spomenuli, za najstariju scensko-muzičku obradu priče o slugi Jerneju iz 1932. godine, Gobec navodi da postoje dva autora – Alfred Mahovski i Viktor Merc. Na kataloškom listiću biblioteke iz Brna², grada u kojem je ova opera nastala, čitamo međutim ovo:

Knecht Jernej. Musikalisches Schauspiel in 3 Akten (7 Bildern) nach der Erzählung des Ivan Cankar : Vollständiger Klavierauszug vom Komponisten / [4, Klavírní výtah]

Hlavní autor: Mahovský, Alfréd, 1907–1932

Vydáno: Wien, Niethammer ([1932]) Jazyk: Němčina; Fyzický popis: 59 s.

Od urednika muzičke zbirke ove biblioteke dobila sam niz dragocenih informacija o sačuvanom materijalu ove prve scensko-muzičke obrade Cankareve priče o slugi Jerneju.³ U Beču objavljena knjiga obrađena na ovom listiću jeste zapravo libreto za operu „Knecht Jernej“. Mahovski je, dakle, kompozitor, ali i libretista. Libreto je uradio na osnovu nemačkog prevoda priče objavljenog u Beču 1929. godine. Biblioteka u Brnu čuva vokalne i instrumentalne

² <https://www.mzk.cz/en>; kataloški listić: <https://vufind.mzk.cz/Record/MZK01-000929572>

³ Citat iz pisma koje mi je uputio bibliotekar mr Vlastimil Tichý iz Muzičkog odeljenja biblioteke u Brnu: „In our library there are also almost complete manuscript sources of this opera: 1) autograph score (RKPMus-0218.400,1); 2) vocal parts (in 2 volumes – RKPMus-0218.400,2/1, RKPMus-0218.400,2/2); 3) orchestral parts (RKPMus-0218.400,3); 4) vocal score (3 manuscript copies – RKPMus-0218.400,4A; RKPMus-0218.400,4B, RKPMus-0218.400,4C); 5/1) libretto with composer's notes (RKPMus-0218.400,5/1) 5/2) opalograph copy of libretto with police censor's approval (RKPMus-0218.400,5/2).“

zapisne opere izvedene maja 1932. u Brnu. Osim dragocenih podataka o sačuvanom autografu i o zvučnim zapisima ovog scensko-muzičkog dela, iz biblioteke u Brnu stigle su mi i dve vrlo pozitivne recenzije opere objavljene povodom premijere u Brnu, kao i tekst Jitke Bajgarove,⁴ koji donosi niz dragocenih podataka o ovom plodnom, iako rano preminulom kompozitoru (Bajgarová 2008). Tu se pokazuje i da podatak koji navodi Gobec – da opera ima dva, a ne jednog autora – nije baš precizan: naime, kompozitor je iznenada preminuo samo mesec dana pre premijere, koja je održana 25. maja 1932. godine. Premijera nipošto ne može biti zakazana ukoliko partitura nije već spremna. Dakako, u poslednjem času, tokom poslednjih mesec dana uoči premijere na samom izvođenju se moralo još mnogo raditi. Jitka Bajgarova navodi da su svakako dvojica, a možda i trojica saradnika Alfreda Mahovskog doveli izvođenje ove opere do kraja; uverena je da su barem kompozitor Viktor Merz i Karel Froetzler, a možda i Josef Blatt u tome učestvovali, ali se „udeo njihovog rada ne može tačno odrediti“ (Bajgarová 2008, 299). Kako Bajgarova, tako i kataloški listići vezani za ovu operu iz biblioteke u Brnu, ipak ovo delo pripisuju samo mladom kompozitoru Mahovskom (1907–1932). Lokalna štampa na nemačkom jeziku pohvalila je poduhvat rano preminulog mladog kompozitora, ističući da je ovo bila već druga njegova opera.

Bajgarova upozorava na to da je iste godine već 29. septembra ovo scensko-muzičko delo bilo izvedeno i u Ljubljani. U dnevnom listu *Slovenski narod* od 30. septembra 1929. godine objavljena je ocena ljubljanskog izvođenja opere iz pera Slavka Osterca, a isti autor je ocenu ove opere uključio i u godišnji pregled sezone u časopisu *Ljubljanski zvon* (Osterc 1933, 123–125). Obe kritike sadrže kako izuzetne pohvale mladom kompozitoru, koji ima osećaj za dramatičnost i razudenu muzikalnost, tako i zamerke zbog eklektičnosti. Osterc navodi da su kod Mahovskog suviše vidljivi njegovi vrlo disparatni uzori – od Vagnera, preko Pučinja, do Riharda Strausa. Samo izvođenje opere ocenjuje veoma pozitivno i naglašava da je baš tom operom svečano obeležena četrdesetogodišnjica rada ljubljanske Opere.

⁴ Rad „Skladatel meziválečného Brna Alfred Mahowsky a jeho opera *Knecht Jernej*“, objavljen je na češkom jeziku, a sažetak na engleskom glasi: „The composer and conductor of the Brno German Theatre, Alfred Mahowsky (April 22, 1907 Brno – April 17, 1932 Brno), was nearly forgotten and his compositions were, until recently, believed to be lost. The author of this article discovered them in 2005 in the Moravian Regional Library in Brno. She lists here Mahowsky's works, dealing in detail with his two operas – *Die Sklavin* (The Slave, 1927) and *Knecht Jernej* (Jernej, the Farm Labourer, 1932).“

Na legitimno pitanje: kako to da se jedan strani kompozitor zainteresovao za Cankarevo delo – odgovor se može tražiti u više prava-
ca. Mahovski je studirao u Beču gde Cankar nije bio nepoznato ime. No, nesumnjivo je važna i činjenica da su u to vreme češki muzičari bili često angažovani u brojnim gradovima tadašnjeg Habzburškog carstva, pa tako i u Ljubljani. Kontakti između praških i ljubljanskih muzičara bili su veoma živi. Kada je ljubljanski kompozitor Matija Bravničar 1930. godine dobio nagradu za svoju prvu operu rađenu prema drami Ivana Cankara „Pohujšanje v dolini šentflorjanski“, on je novčani deo te nagrade iskoristio za jedno duže stručno putovanje u Prag, Brno i Beč. U knjizi o ovom kompozitoru izričito se naglašava razlog njegovog dužeg boravka u Brnu: „odšel je v Brno, kjer je obiskal starega prijatelja iz Ljubljanske Opere Antona Balatko, ki je pri nas začel svojo dirigentsko operno kariero“ (Koter 2008, 163).

Opera „Hlapec Jernej in njegova pravica“ koju je komponovao Matija Bravničar čuva se u jednoj mapi u Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci (Narodna in univerzitetna knjižnica – NUK) u Ljubljani. Ta je partitura iz 1941. godine, a isti podatak navodi i Gobec u spomenutoj bibliografiji. U knjizi *Slovenski biografski leksikon*,⁵ gde je Bravničar iscrpno prikazan, stoji, međutim, da je ta opera, koju je na osnovu Cankareve priče dramatizovao Ferdo Delak, nastajala još 1936. godine, završena 1937. te da je godine 1940, još pre nego što je bila izvedena, ona bila nagrađena velikom banovinskom nagradom. Ove podatke potvrđuje i sam kompozitor u tekstu „Avtobiografska skica“: „Že nekaj mesecev po prvem Slovenskem glasbenem festivalu v Ljubljani,⁶ ki je bil obenem prva večja afirmacija slovenske klasične in sodobne instrumentalne in vokalne glasbe, je Kogoju⁷ bolezen ustavila delo, ki ga je tako obetajoče in z neverjetno silovitostjo začel. Od tega časa dalje sem se posvetil simfoničnim in krajšim instrumentalnim skladbam. Izjema je bila opera množice 'Hlapec Jernej in njegova pravica' na Delakovo priredbo Cankarjevega besedila, ki je prišla prvič na oder 25. januarja 1941“ (Bravničar 1972, 331). Ova „opera množice“, kako ju je autor označio, očigledno je nastajala dugo i za njen nastanak bio je veoma zaslužan dramaturg Ferdo Delak, koji je priredio prozni tekst za scenu. U vrlo iscrpnoj recenziji koja je na dan premijere objavljena u glasilu *Slovenski narod* (bez

⁵ Koristili smo verziju *Leksikona* koja se nalazi na adresi: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1003130/> (konsultovano 20. juna 2020).

⁶ Festival je održan maja 1932. prim. M. M.

⁷ Marij Kogoj (1892–1956) bio je kompozitor s kojim se Bravničar najviše družio i od njega mnogo naučio.

imena autora napisa) istaknuta je značajna uloga dramaturga Ferda Delaka: „Odložil se je za uglasbitev 'Hlapca Jerneja' prav zaradi globine in globoko etičnega značaja Cankarjevega dela. [...] Zamisel se je rodila, ko je skladatelj proučil Delakovo dramatizacijo 'Hlapca Jerneja'. Sicer je razmišljajal že prej o uglasbitvi tega Cankarjevega deteta, a je sprevidel, da bi snov ne bila primerna za navadno operno obliko. Delakova dramatizacija pa je pokazala, kako bi bilo treba izbrati delu obliko. Z malimi spremembami je bil ustvarjen libreto, ki je pa strogo posnet po Cankarjevi besedi; že leta 1937. je bila opera gotova in po pravici je bila imenovana 'opera množice' kajti po obliki je povsem nova“ (*Slovenski narod* 1941, 3).

Inovativnost ove opere je anonimni kritičar istakao posebno zbog njene tematike: po pravilu, opere se zasnivaju na veoma šablonskom libretu, u čijem je središtu uvek ljubavna tematika. Poznata nam je i opera sa religioznim motivom (to je „Parsifal“ R. Wagnera iz 1882), „ni pa še doslej skladatelj obdelal v operi socialnega motiva ter skušal z glasbo povedati, kar je povedal pisatelj, dati zvok misli, čustvu, besedi, ko terjaja nekaj več kakor samo ljubezen“ (*Slovenski narod* 1941, 3). Ide ovaj recenzent i dalje, pa se pita: „Ali glasba lahko izrazi, kaj doživlja v sebi hlapec Jernej, ko išče pravico, ko je v konfliktu z ustaljenimi postavami ter spoznava, da pisane postave niso takšne, kakršne si je zamislil on? Matija Bravničar je to hotel in izkazalo se bo, kakšna je opera v tej obliki, ne le pri prvi pri nas, temveč sploh“ (*Slovenski narod* 1941, 3). Pripisuje, dakle, s pravom Matiji Bravničaru apsolutnu inovativnost u zasnivanju opere na motivu kakav nikada pre toga nije korišćen kao osnovica za neku operu. Iz perspektive svega onoga što danas znamo o operi mladog češkog kompozitora Mahovskog, ipak valja naglasiti da je upravo taj mladić bio prvi koji je operu gradio na socijalnoetičkim problemima.

Slovenski biografski leksikon ovako ocenjuje ovu Bravničarovu operu: „Tudi za drugo opero⁸ je posegel po Cankarjevem besedilu ter napisal delo *Hlapec Jernej in njegova pravica* (nastajala 1936/37, premijera 1941), pri kateri se je oprl na vplivno delo *Oidipus Rex* Igorja Stravinskega. Libreto je prispeval mednarodno uveljavljeni Ferdo Delak. Nastala je t. i. opera množic ali oratorijska opera, ki ob vodilni moški vlogi Jerneja izpostavlja zborovske parte moških glasov, ki poosebljajo čustvovanje malega človeka. V primerjavi z opernim

⁸ Prva je takođe nastala 1928. godine na osnovu Cankarevog teksta, odnosno na osnovu njegove drame „Sablazan u dolini šentflorijanskoj“; i nju je kao dramaturg obradio Ferdo Delak.

prvencem je bolj zavzeto sledil sodobnim tokovom prve polovice 20. stoletja, izčistil formalno strukturo in se oprl na značilno motiviko, ki jasno členjene dele povezuje v celoto, ter s tem potrdil svoj vsestranski kompozicijski razvoj“.⁹

Ni posle rata Bravničarova opera nije bila zaboravljena: parcijalno je izvedena tokom Prešernove nedelje 1946. godine, a 1948. opera je i štampana i tu štampanu partituru poseduje i Narodna biblioteka iz Beograda. Godine 1954. opera je izvedena u okviru Ljubljanskog letnjeg muzičkog festivala na pozornici Križanke. Arhiv Radio Ljubljane čuva dva snimka izvođenja ove opere, oba puta pod dirigentskom palicom Rada Simonitija: jedan je iz 1959. godine, a drugi iz 1962.¹⁰

Znatno manje smo za sada uspjeli da saznamo o dve hrvatske obrade Cankareve priče o slugi Jerneju. Antun Dobronić (1878–1955) napisao je scenski oratorij „Sluga Jernej i njegovo pravo“ već 1946. godine, ali nemamo podatke o njegovom izvođenju. Na sajtu Hrvatskog društva skladatelja¹¹, čiji je redovni član Dobronić bio, naveden je popis svih njegovih dela i tu stoji da je 1946. godine komponovao „scenski oratorij u tri čina“ „Sluga Jernej“. *Hrvatska enciklopedija*¹², međutim, samo sumarno navodi da je Dobronić bio veoma plodan kompozitor, pod jakim uticajem folklornih motiva, da je komponovao čak 12 opera, ali uopšte ne navodi njihove naslove, pa tako ni naslov ove, rađene po motivima priče Ivana Cankara. Ni u *Leksikonu jugoslavenske muzike* (1984) među značajnim delima ovog, kako se navodi, „ideologa hrvatske muzike nacionalnog smjera“ ne donosi se naslov ove opere oratorija. Dobronićeva ostavština čuva se u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. U zapisu 292, u toj građi, nalazi se autograf rukopisnih nota scensko-muzičkog oratorija u tri čina i šest slika „Sluga Jernej“. Materijal je pomno obrađen, pa je iz kataloškog listića jasno kada je koji čin nastajao (sve od 7. maja do 3. juna 1946). Rukopis ima 88 strana, a mapa je veličine 35 centimetara.

⁹ <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1003130/>

¹⁰ Na moj upit o eventualnom postojanju muzičkih zapisa ove opere dobila sam maja 2018. godine ovakav odgovor: „Spoštovani, imamo dva posnetka Bravničarjevoga Hlapca Jerneja, oba pod taktirko (Rada) Simonitija. Prvi arhivski posnetek dela je nastal novembra 1959, drugi maja 1962. Delak je podpisan pod besedilo, režije ni. Z lepimi pozdravi, Tina Ogrin, Glasbena urednica voditeljica. Uredništvo za resno glasbo, Program ARS, RTV Slovenija, Kolodvorska 2, 1550 Ljubljana.“

¹¹ http://www.hds.hr/?s=Dobroni%C4%87+&post_type=member&lang=hr

¹² <https://www.enciklopedija.hr/Dobroni%C4%87%20Antun>

Iz *Hrvatskog biografskog leksikona*¹³, gde je Dobronić vrlo detaljno prikazan, izdvajamo: „Držeći operu preživjelim formom, Dobronić je u svakom svojem opernom djelu tražio nove mogućnosti glazbeno-scenskog izražavanja. Izbjegavao je naziv opera i pronalazio vlastite oblike: 'glazbeno-scenska lirika', 'glazbeno-scenska komika', 'glazbeno-scenski oratorij' i sl. Kao rezultat traganja za novim rješenjima u toj glazbenoj vrsti nastala je i njegova 'glazbeno-scenska satira' u tri čina *Pokladna noć* (po tragikomediji *Njegova kraljica* Z. Veljačića), skladana samo za bariton i orkestar s uključenim zborom (1945). Na osnovi književnih predložaka D. je sam pisao libreta za svoja operna, odn. scenska djela. Prvo operno djelo *Dubrovački diptihon* (prema *Sutonu* I. Vojnovića i *Noveli od Stanca* M. Držića) skladao je 1917–20. i nazvao ga 'scenska simfonija'. Muzičko-scenski misterij *Mara* (prema *Božjem čovjeku*, M. Begovića) nastao je 1928, komična opera *Udovica Rošinka* (prema tekstu C. Golarara) 1931, glazbeno-scenska dramatika *Požar strasti* (prema drami J. Kosora) 1933, lirska opera *Goran* (prema drami *Rkač* P. Petrovića) 1935, scenska simfonija *Ekvinocij* (prema drami I. Vojnovića) 1938, misterij *Ognjište* (prema romanu M. Budaka) 1942, scenski oratorij *Sluga Jernej* (prema pripovijesti I. Cankara) 1946, [...]“ Iako na kraju Dobronićevog portreta postoji i rubrika „DJELA (praizvedbe i tisak)“, tu se oratorij o slugi Jerneju ne spominje, što navodi na zaključak da izvođenje nije zabeleženo (što ne znači da ga nije bilo!), te da delo nije štampano.

Drugi hrvatski kompozitor – Krešimir Fribec (1908–1996) dovršio je 1951. godine komponovanje „opere oratorija“ na osnovu Cankarovog teksta o slugi Jerneju, započeto još 1941. godine. Na sajtu *Društva skladatelja Hrvatske*¹⁴ ne navodi se ovo delo čak ni u bibliografiji radova ovog, dobrim delom samoukog kompozitora. Spomenuti *Leksikon* Leksikografskog zavoda beleži podatak o nastanku „Sluge Jerneja“, prve opere ovog autora koji je u to vreme inspiraciju za svoja dela pronalazio u folkloru, ali ga ne komentariše. Nismo ušli u trag čuva li se i u kojoj instituciji ostavština ovog kompozitora. Iz *Hrvatskog biografskog leksikona*¹⁵ korisne su i sledeće informacije: „Skladanju se posvetio razmjerno kasno. U prvom razdoblju pristaša nacionalnog izraza, nadahnjuje se folklornim melosom i harmonijama, bavi se i obradbama folklorne građe. Uzore nalazi u

¹³ <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4952>

¹⁴ http://www.hds.hr/?s=Fribec&post_type=member&lang=hr

¹⁵ <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6398>

M. P. Musorgskom i L. Janačeku pa kreće putem glazbenog realizma. U tom stilu sklada svoje prvo veće djelo operu-oratorij *Sluga Jernej* na tekst I. Cankara (1941–51).“ Što je najvažnije, u ovom *Leksikonu* zabeleženo je i to da je Fribecova opera oratorij izvedena na Radio Zagrebu 1952. godine.

Pregledajući elektronski katalog Narodne biblioteke Srbije, a vezano za prisustvo novele o slugi Jerneju na srpskom/hrvatskom jezičkom području naišla sam i na ovaj zapis:

Autor	Hercigonja, Nikola, 1911-2000 Cankar, Ivan
Naslov	Hlapec Jernej in njegova pravica [Rukopisna muzikalija] : scenska pasija u 4 čina i 3 intermezza / N.[Nikola] Hercigonja ; adaptacija Cankarevog teksta N.[Nikola] H.[Hercigonja]
Ostali naslovi	Sluga Jernej i njegovo pravo
Vrsta/sadržaj	🎵 note
Jezik	slovenački, srpski
Izdanje	Partitura
Izdavanje i proizvodnja	[Beograd] : N. Hercigonja, 1976-1980
Ostali autori	Cankar, Ivan, 1876-1918
Fizički opis	1 rukopisna partitura (488 str.) ; 50 cm + 12 listova
Napomene	Tekst pisan običnom olovkom Autograf »Mom najboljem prijatelju i drugu - mojoj ženi Seki 24-XII-78« Raspored činova i scena, spisak lica i izvođački sastav Činovi posebno ukoričeni; sve 4 sveske upakovane u korice.
Predmetne odrednice	Pasije - Rukopisi Pasije - Partiture Scenska muzika - Rukopisi Scenska muzika - Partiture

Ovu, petu po redu scensko-muzičku preradu Cankareve priče ne spominje, međutim, ni Gobec u svojoj bibliografiji, a ni Irena Avsenik Nabergoj, koja ovu bibliografiju inače dopunjuje imenima

gorepomenutih hrvatskih kompozitora. To je neobično, tim pre što je ovo delo plodnog i veoma značajnog kompozitora i muzikologa Nikole Hercigonje (1911–2000) izvedeno dva puta, u dve različite postavke – jednom u Beogradu 1984. godine, a drugi put u Mariboru 1987. I obe su imale lep odjek u tadašnjoj štampi.

Autograf ove partiture, pisane grafitnom olovkom, 1978. godine potpuno je izbledeo i danas je nečitljiv. Tek tu i tamo može se pročitati poneka reč. Uvek strogo u originalu, jer Hercigonja je poštovao i stalno osluškivao zvuk originalnih reči, te su njegove kompozicije često vezane za krajeve u kojima je dominantan dijalekt u govornom jeziku ili je korišćen drugi, ma kako srodan jezik. Nije bilo razlike komponuje li na predlošku neke poezije ili proze. Zvučna vrednost svake reči je za ovog kompozitora, pretežno vokalne muzike, imala primarni značaj.

A onda sam, zahvaljujući bibliotekaru od one prave vrste, bibliotekaru koji zna šta je istraživanje i koliko je važno doći do izvora, do knjiga koje su retke,¹⁶ a u datim okolnostima je to gotovo nemoguće, došla do onog dela knjige Branke Radović *Gorski vijenac i ostala muzičko-scenska dela Nikole Hercigonje* koji se odnosi na scen-sko-mužičku preradu Cankareve novele (Radović 2000, 279). Tu sam saznala najpre da, osim ovog autografa, postoji i plavim mastilom štampana partitura ovog oratorijuma pasije, kako delo označava kompozitor autor. Izuzev toga, autorka iscrpno i stručno analizira i zvučne zapise oba izvođenja ovoga dela, iako ne navodi gde se ovi zvučni zapisi čuvaju.

Hercigonjina pasija izvedena je prvi put na festivalu Beogradske muzičke svečanosti (BEMUS) 17. oktobra 1984. godine, i to u najvećoj beogradskoj dvorani – u Centru „Sava“. Dragiša Radosavljević, dopisnik ljubljanskog *Dela*, izveštava o premijeri Hercigonjine kompozicije na BEMUS-u, pa odmah navodi i da je beogradski autor znao za dve prethodne muzičke obrade ovog teksta: znao je za operu Matije Bravničara i „operu oratorij“ Krešimira Fribea, mada, ističe dopisnik, ni u jedno od ovih dela nije imao uvid (Radosavljević 1984, 5). „Hercigonju se je – čitamo u *Delu* – kljub precejšnjemu odporu, na katerega je naletel, posrećilo izpeljati svojo zamisel glede

¹⁶ Ovoga puta to je bila bibliograf i bibliotekar Daniela Kermeci iz Matice srpske, kojoj se i javno zahvaljujem za pdf onog dela knjige Branke Radović koji se odnosi na muzičko-scensku preradu Cankareve novele u knjizi *Горски вијенац и остала музичко-сценска дела Николe Херцигоње*. Knjiga je objavljena u Podgorici 2000. godine, ali nijedna od većih srpskih biblioteka tu knjigu ne poseduje. D. Kermeci uspeła je da skenirani deo te knjige dobije iz Univerzitetske biblioteke u Kragujevcu, na čemu joj se javno zahvaljujem.

jezika, v katerem naj bi uprizarjali *Hlapca Jerneja*. Izhajal je iz tega, da se kljub uspešnemu prevodu izgubi lepota izvirnika, zato se je odločil za slovenščino, saj je našel v tem jeziku in v Cankarjevem delu veliko več poezije in dramatike, pa tudi glasbene dramatičnosti.“ Branka Radović pak naglašava da je autor svaku reč iz libreta obeležio akcentom, kako bi srpski pevač¹⁷ znao gde i kako da akcentuje originalne slovenačke reči. Ona takođe ističe da ovo nije prvo delo koje je Hercigonja komponovao koristeći tekstove slovenačkih pisaca: već 1938. godine komponovao je „Kronanje v Zagrebu“ Antona Aškercu, a kao partizan, 1944. komponovao je pesmu Karla Destovnika Kajuha „Dekle v zaporu“.

Objašnjavajući zašto se Hercigonja odlučio za žanr pasije, dopisnik *Dela* ističe da je on izabrao novelu koja sadrži „trnovo pot človeka, ki išče pravico. Prizvok biblijskih besedil, ki ga je čutiti v mnogih Cankarjevih delih, pa je, na kratko povedano, drugi razlog.“ I Branka Radović ističe Hercigonjinu fascinaciju biblijskom tematikom i stilom u ovoj priči, pa citira njegove reči iz preambule libreta, gde on kaže: „mnogi Cankarovi tekstovi, a naročito *Jernej* imaju prizvuk biblijskih tekstova, možda baš tekstova evanđelja. Neke tekstove u *Jerneju* koji opisuju radnju bilo bi šteta izostaviti (iz muzičke realizacije) zbog njihove snage, lepote i simbolike. Zato sam došao na misao da pored velikog hora uvedem i grupu kazivača (koju sam nazvao 'evangelisti'), horsku grupu od 14 pevača (alt, tenor, bas), koja će na određenim mestima izlagati tekst radnje“ (Radović 2000, 216).

Beogradsko izvođenje nije bilo jedino. Za Dan republike (29. novembra) 1987. godine pasija je doživela još jednu premijeru, i to u mariborskoj Operi. Sada kritika ovo delo ne označava kao pasiju nego baš kao operu! A na naslovnoj strani mariborske partiture je označena godina 1980. kao godina njenog nastanka. To znači da je kompozitor nastavio da radi na ovoj svojoj kompoziciji i posle one varijante iz 1978. godine, koju je posvetio svojoj supruzi i čiji se autor nalazi u Narodnoj biblioteci Srbije.

Prilično obimna ocena objavljena je u prvoj svesci dvonedelnog lista *Naši razgledi* od 15. januara 1988. godine. Njen autor, Bogdan Učakar, naglašava da su u Mariboru „prvič od srpski predstavili glasbeno scensko delo *Hlapec Jernej in njegova pravica*, ter da je bil navzoč tudi avtor, ki da je 'prejel letošnji kipec Kurirja, ki mu ga je predal prof. Ciril Cvetko'.“ Beogradska izvedba je – kaže kritičar – bila kon-

¹⁷ Zanimljivo je navesti da je upravo srpski pevač Nikola Mitić pevao naslovnu ulogu kako u beogradskoj, tako i u mariborskoj predstavi.

certna, „medtem ko smo odrsko operno realizacijo prvič videli na mariborskem opernem odru. Tudi v tem delu lahko s precejšnjo natančnostjo sledimo avtorjevim razumljivim in 'doslednim' ustvarjalnim opredelitvam. Cankarjev veliki socialni tekst, skladatelj ga je obdržal v izvirniku, poln kljubovanja krivicam in zaprtim vratom za pravično spoznanje resnice, je seveda že v pisateljevem konceptu pasijonska igra moža, ki išče človeško pravico in mesto pod soncem. Skladatelj Hercigonja je v svoji glasbeni imaginaciji globoko prenetel to sporočilo, zanj pa našel ustrezno in sintetično obdelavo.“

Kritika i dalje teče u pohvalnom tonu: „Scensko gravuro je izklesal z močnimi, nikjer odvečnimi potezami, naslanjajoč se deloma na istrski melos, v melodičnih viških tudi na realistično risanje nekakšnega verističnega nadaljevanja, ki se ponekod stika tudi z impresionistično barvitostjo.“ Kritik pohvali tudi režijo Franja Potočnika, ker da mu je „uspelo udejaniti odrsko verjetnost in kontinuiranost.“

Nismo uspeli da dodamo do zvučnog zapisa beogradske, a ni mariborske izvedbe. Sandra Požun iz Mariborskog pozorišta me je ljubazno obavestila da je u njihovom arhivu sačuvana kopija partiture, da je još čitljiva, ali kako su listovi velikog formata i uvezani u tvrde korice, ona se boji da skeniranje ne bi bilo izvodljivo.

S jedne strane, fascinantno je što je Cankar bio tako česta inspiracija muzičara, a s druge, već i na osnovu same bibliografije muzičkih obrada shvatamo da je najveći deo tog materijala ostao u rukopisu, a za neke kompozicije se čak u spomenutoj bibliografiji muzičkih obrada kaže: „Dostopno v zvočni izvedbi pri avtorju“. A neke, i to veoma značajne i kompleksne muzičke obrade nisu čak ni bibliografski obrađene. Reč je, dakle, o delima možda jednom ili dva puta izvedenim, delima koja su sačuvana u rukopisu – ukoliko su ostavštine kompozitora pohranjene u nekoj od nacionalnih biblioteka, a retko su partiture štampane u nekom stručnom časopisu (horske kompozicije uglavnom u elektronskom časopisu *Naši zbori* – zborovska revija; *Grlica*, revija za glasbeno vzgoju).

Uvereni smo da su i u svetu retka književna dela koja su pretočena u scensku muzičku formu čak pet puta, da su se tim prenošenjem proze u scensko-muzički žanr bavili kompozitori koji pripadaju različitim kulturama. Stoga je prirodno što smo se u ovom radu zadržali baš na ovom fenomenu.

Nije nam poznato da li su, kada i gde izvedene sve ove varijante prerade literarnog teksta u muzički, ali znamo da su dela dvojice

kompozitora – Matije Bravničara i Nikole Hercigonje – izvedena vi-
še puta, pa čak u različitim postavkama.

Iz književnoistorijske perspektive tekst koji želi da prikaže re-
cepciju muzičkih obrada jednog, svakako najpopularnijeg, najčešće
prevođenog Cankarevog dela ostaje nužno parcijalan. I to ne samo
zato što *a priori* zanemaruje brojna druga u muziku pretočena i mu-
zikom obogaćena Cankareva dela, a koncentriše se samo na scen-
sko-muzičke prerade priče o slugi Jerneju, nego i zato što su ta dela
sačuvana u rukopisu, ili (retko) u nekom internom zapisu, te, dakle,
ne postoji mogućnost stvarnog vrednovanja muzičkih kvaliteta (čak
i pod uslovom da tekst piše muzikolog, a ne istoričar književnosti).
Kada piše o recepciji nekog dela, istoričar književnosti najpre dobro
prostudira delo samo, a onda procenjuje odnos svog kritičkog zapisa
prema objavljenim recenzijama. Ovde te mogućnosti nema. Recep-
ciju ovde možemo doista samo preneti, samo prikazati, ne i oceniti
njenu verodostojnost, sposobnost muzičkog kritičara da se vine do
suštine izvedenog dela.

Cilj ovoga rada je, ponavljam, filološki pokušaj prikupljanja što
više podataka o scensko-muzičkim obradama ove, svakako najpo-
popularnije Cankareve priče. Sa željom da se ipak jednoga dana – mo-
žda o stopedesetoj godišnjici Cankarevog rođenja (koja i nije tako
daleko: 2026) – realizuje makar digitalno objavljivanje kako parti-
tura, tako i zvučnih zapisa svih pet muzičko-scenskih obrada piče o
slugi Jerneju.

Literatura

- Avsenik Nabergoj, Irena. 2018. „Glasbeni tiski in rokopisi na literarna
besedila Ivana Cankarja: povest *Hlapec Jernej in njegova pravica* v
uglasbitvi Karola Pahorja“. V *Starejši mediji slovenske književnosti:
Rokopisi in tiski: simpozij Obdobja 37*, ur. Urška Perenič in Aleksander
Bjelčević, 303–312. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske
fakultete.
- Bajgarová, Jitka. 2008. „Skladatel meziválečného Brna Alfred Mahowsky a
jeho opera *Knecht Jernej*“. *Hudebni Veda* 45: 295–312.
- Bravničar, Matija. 1972. „Avtobiografska skica“. *Sodobnost* 72: 329–332.
- Gobec, Mitja (ur). 2018. *Uglasbitve besedil Ivana Cankarja*. Vrhnika: JSKD OI.
- Koter, Darja (ur). 2008. *Matija Bravničar (1897–1977) : Tematska publikacija
Glasbeno-pedagoškega zbornika Akademije za glasbo v Ljubljani*.
Ljubljana : Akademija za glasbo, Oddelek za glasbeno pedagogiko,
Katedra za zgodovino in literaturo.
- Leksikon jugoslavenske muzike*. 1984. Zagreb : Leksikografski zavod.

- Osterc, Slavko. 1933. „Opera“. *Ljubljanski zvon* 53 (2): 123-125.
- Radosavljević, Dragiša. 1984. „Hercigonjeva sla po slovenskih delih“. *Delo* 1. decembar 1984.
- Radović, Branka. 2000. *Gorski vijenac i ostala muzičko-scenska dela Nikole Hercigonje*. Podgorica: Udruženje kompozitora Crne Gore.
- Slovenski narod*. 1941. „Hlapec Jernej“ nova slovenska opera. *Slovenski narod* 25. januar 1941.

Elektronski izvori:

- Hrvatski biografski leksikon. „Dobronić, Antun (Prosper), skladatelj“. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4952>
- Hrvatski biografski leksikon. „Fribec, Krešimir, skladatelj“. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=6398>
- Hrvatsko društvo skladatelja. „Dobronić, Antun“. http://www.hds.hr/?s=Dobroni%C4%87+&post_type=member&lang=hr
- Hrvatsko društvo skladatelja. „Fribec, Krešimir“. http://www.hds.hr/?s=Fribec&post_type=member&lang=hr
- Leksikografski zavod Miroslav Krleža. „Dobronić, Antun“. <https://www.enciklopedija.hr/Dobroni%C4%87%20Antun>
- Moravská zemská knihovna. „Knecht Jernej“. <https://vufind.mzk.cz/Record/MZK01-000929572>
- Slovenska biografija. „Bravničar, Matija“. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1003130/>

Marija Mitrović
Univerza v Trstu
Italia
marmitrovic41@gmail.com

RECEPCIJA SCENSKO-GLASBENIH PREDELAV »HLAPCA JERNEJA«

Ob stoletnici Cankarjeve smrti je Mitja Gobec objavil bibliografijo glasbenih predelav Cankarjevih pesmi, proznih in dramskih besedil. Na dolgem seznamu najrazličnejših glasbenih predelav del tega plogrednega pisatelja sta navedeni tudi dve operi, nastali na podlagi pove-sti »Hlapec Jernej in njegova pravica«. Prva je iz leta 1932, njen avtor je češki skladatelj Mahowsky, avtor predelave iz leta 1936 pa je Matija Bravničar. Na podlagi nekaterih drugih virov pa je dvema scensko-glasbenima predelavama treba dodati še tri opere, ki jih seznam ne omenja: Antun Dobronić je oratorij zložil leta 1946, Krešimir Fri-bec leta 1951, opera pasijon v štirih dejanjih Nikole Hercigonje pa

je nastajala več let (1978–1980) in doživela dvakratno premiero: v Beogradu je bila leta 1984 postavljena kot pasijon, v Mariboru leta 1987 pa kot opera. Cilj te obravnave je filološko zbiranje podatkov o recepciji skoraj pozabljenih scensko-glasbenih predelav najbolj znane Cankarjeve zgodbe.

Ključne besede: glasbene predelave, »Hlapec Jernej in njegova pravica«, recepcija

Marija Mitrović
University of Trieste
Italy
marmitrovic41@gmail.com

RECEPTION OF MUSIC-THEATRE PERFORMANCES OF *THE BAILIFF JERNEJ AND HIS RIGHTS*

On the occasion of the centenary of Ivan Cankar's death, Mitja Gobec published a bibliography of musical works based on Cankar's poems, prose and plays. In the long line of various musical interpretations of this prolific author's work, there are two operas based on the story *The Bailiff Jernej and His Rights*. The first opera is by the Czech composer Mahowsky and it dates from 1932, while the other was composed in 1936 by Matija Bravničar. However, based on other sources it is known that there are three more musical interpretations of the same story about the servant Jernej that have been not mentioned in the bibliography. One is an oratory by Antun Dobronić composed in 1946, the other is an oratory by Krešimir Fribec (1951), and the last one is an opera-passion in four acts composed between 1978 and 1980 by Nikola Hercigonja. It was produced on stage twice: in 1984, in Belgrade, as a passion, and in 1987, in Maribor, as an opera. The paper seeks to present a philological reconstruction of evidence about these almost forgotten musical interpretations of Cankar's story.

Keywords: musical interpretations, *The Bailiff Jernej and His Rights*, reception

Primljeno / Prejeto: 20. 06. 2020.

Prihvaćeno / Sprejeto: 04. 12. 2020.